

УДК 340.1

*Ірина Володимирівна Міма,
завідувач кафедри цивільного та трудового права
Криворізького економічного інституту
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗМІСТОВНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ХРИСТІЯНСЬКО-ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Постановка проблеми. Сучасна правова система України і правова культура українського суспільства (як її невід’ємний елемент) формуються й розвиваються в умовах євроінтеграції, тому дослідження загальнотеоретичних аспектів складових елементів правової культури ніколи не втрачає своєї актуальності. Тим паче що відсутність в українському суспільстві сталих демократичних традицій сприяє домінуванню правового нігілізму, непоодиноким спроб досягнути політико-правових цілей неправовими методами. Право за своєю природою має відповідати не тільки змісту соціально-економічного, політичного устрою, виступати універсальним регулятором поведінки та діяльності людини, становити за своєю формою належним чином організовану систему правил, а й бути втіленням національної культури, традиційного способу життя народу.

Актуальність обраної тематики дослідження зумовлена генезисом правового життя в Україні. У контексті розвитку суспільства існує потреба в чіткому розумінні чинників, котрі впливають на формування правової системи України, адже здебільшого національний процес соціально-правового реформування переважно проходить повз правовий досвід, правові традиції та правову культуру України. Вплив традицій (правових, релігійних, культурних) на правову систему держави суттєво посилюється в періоди реформування суспільства: демократизація та гуманізація суспільних відносин активно впливає на формування правової свідомості та правової культури населення як елементів правової системи, що обумовлюють ефективність правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку права в умовах євроінтеграції, а так само вплив глобалізації на право розглядається у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких Х. Бехруз, Р. М. Бірюков, В. В. Дудченко, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Ю. А. Тихомиров та ін. Не згасає й науковий інтерес до дослідження правової культури у загальнотеоретичній юриспруденції, соціології права, філософії права (Г. П. Клімова, Л. Макаренко, Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, А. В. Скуратівський). Аналіз багатьох публікацій свідчить, що питання про збереження ідентичної національної правової культури та правового традиціоналізму в загальному контексті процесів глобалізації та євроінтеграції залишається відкритим, крім того, відсутній уніфікований аналіз «християнсько-правових традицій», а також немає єдиної позиції у питанні використання християнсько-правових традицій у процесі формування та розвитку правової системи в Україні. **Метою статті** є аналіз основних теоретичних підходів в осмисленні сутності християнсько-правових традицій як складових елементів загальнокультурного правового надбання та системи національних правових традицій, які впливають на визначення тенденцій розвитку правової системи в контексті практичних особливостей імплементації християнсько-правових традицій у національну правову систему. Адже християнсько-правові традиції виступають стрижнем правової системи України, зумовлюють її неповторність, визначають її самотність в європейському інтеграційному процесі.

Основні результати дослідження. Сучасні соціальні процеси в українському суспільстві вимагають чіткого розуміння національної ідентичності та самотності, які розкриваються через розуміння національної культурно-правової традиції. Традиція стає пам’яттю про вже інтерпретований досвід. Структура й соціальна динаміка традиції змінюються й перетворюються в культурне надбання суспільства. Зміст традицій визначається соціально-економічними умовами та типом виробничих відносин у суспільстві. У процесі розвитку суспільства функції традицій змінювались. Якщо на ранніх етапах історичного розвитку християнсько-правові традиції були універсальною

формою закріплення соціально-нормативної організації і розвитку суспільних відносин, то з розвитком суспільства й ускладненням його структури їх попередня значущість звужується. Минуле не зникає повністю, його фрагменти залишаються для забезпечення продовження розвитку та модифікації суспільних процесів. Подібні соціальні та психологічні механізми пояснюють факт безперервності. Соціальні зміни ніколи не були абсолютними. З іншого боку, безперервність теж ніколи не була абсолютною – здобутки минулого модифікуються та збагачуються, кожний наступний момент життя суспільства не є таким, як попередній [6, с. 89]. Дієвий зміст традиції відображений у формах її прояву в соціальній практиці й суспільній свідомості на різних умовних рівнях, як суспільної й міжособистісної взаємодії, суспільної й індивідуальної свідомості, так і символічного прояву традиції. Рівень суспільної взаємодії охоплює основні, найважливіші елементи традиції – діяльність та систему суспільних відносин (політичних, правових, соціальних, ідеологічних, релігійних) [5, с. 8].

Традиція є формою фіксації й механізмом передачі культурних сенсів. Пройшовши процес раціоналізації у межах професійно створюваної культури, християнсько-правові традиції повертаються до реального впровадження та можуть усвідомлено підтримуватися й трансформуватися діючими суб'єктами суспільних відносин [1, с. 1047]. Широке розуміння християнсько-правових традицій дозволяє розглядати її як універсальну форму, механізм упорядкування та структурування суспільних відносин. Пов'язуючи з минулим, закриваючи можливість ретроспективної сваволі, традиція відкриває перспективу волі в сьогоденні й майбутньому на основі минулого. Будучи первинною формою впорядкування й структурування соціокультурного досвіду та суспільних відносин, християнсько-правові традиції виступають основою для виникнення соціальних норм. Однак у розвинених соціальних системах християнсько-правові традиції можуть бути розглянуті як особливий тип нормативного регулювання. З іншого боку, норми, стереотипізуючись у діяльності суб'єктів, втрачають необхідність у постійній інституціональній підтримці й можуть еволюціонувати у християнсько-правові традиції. Регулювання соціальних систем головним чином на основі християнсько-правових традицій або інноваційних норм є одним із критеріїв розрізнення традиційних і сучасних суспільств.

Християнсько-правові традиції як діяльність суспільної й міжособистісної взаємодії через релігійне пізнання та світосприйняття знаходять своє відображення на рівні суспільної та індивідуальної свідомості. У свідомості шляхом настанов здійснюється орієнтаційне спрямування суспільства, особистості на залучення до християнсько-правових традицій для задоволення своїх потреб та інтересів. Настанови формуються на основі ідей, вірувань, уявлень про християнсько-правові традиції. Ідеали християнсько-правових традицій є у свідомості як постулати і зразки діяльності матеріального і духовного змісту [4, с. 26]. На рівні свідомості відбувається утвердження християнсько-правових традицій цінностей і правових норм у ролі регуляторів суспільних відносин шляхом дії абстрактних ідеальних уявлень.

Складові християнсько-правових традицій формують статичну концепцію національної пам'яті, в котрій об'єднавча для спільноти національна спадщина є постійною та незмінною, консолідує суспільство навколо національної ідентичності. Християнсько-правові традиції, головними складниками яких є принципи релігійності, історичності та супротив змін, з огляду на свої іманентні риси можуть бути найстабільнішими елементами національної культури, які важко підлягають змінам та не піддаються маніпуляціям.

Використовуючи ідентичність, християнсько-правові традиції можна розглядати як елемент, що забезпечує інтегральність національної спільноти, її статичність і залежність від усталених традицією зразків поведінки. Актуалізація християнсько-правових традицій відіграє засадничо важливу роль у суспільних трансформаціях та модернізаційних процесах, при цьому модернізація та традиції мають чітку тенденцію до ідеологізації [2, с. 135]. Ідеологічний підхід до модернізації чи модерності, з одного боку, і до традиції, з іншого, змушує до їх ціннісного протиставлення.

У сучасних індустріальних і постіндустріальних суспільствах сфера діяльності традиції звужується, серед самих традицій зростає значення похідних традицій. Вона стає предметом інтелектуальної діяльності з метою обґрунтування поведінки через посилення на авторитет минулого [3, с. 97]. На сьогодні християнсько-правові традиції як незамінні елементи механізму соціально-нормативного регулювання та розвитку культури зберігають своє значення, а в умовах глобалізації, актуалізується їх використання у зв'язку з процесами підвищення уваги до становлення та розвитку правової системи, зокрема культурної, національної та політичної ідентичності.

Тому нації, що перебувають у визначенні власної культурної ідентичності, мають розуміти, що співіснування старого з новим виявляється незрівнянно позитивним. Звернення до християнсько-правових традицій, як об'єднуючий суспільство фактор, має значення у творенні спільноти та намаганнях зберегти суспільством незалежність та самостійність [5, с. 12]. Християнсько-правові традиції затверджуються через міжчасову наступність уявлень, яка означає передачу спадщини. Проте наступність має на увазі не тільки передачу, але й сприйняття цієї спадщини. Наявність виразної тенденції використання християнсько-правових традицій як засобів врегулювання суспільних відносин, вмотивовується сприйняттям авторитету нормативного припису таких традицій.

Традиційним є засіб соціально-нормативного регулювання суспільних відносин, який приймається на основі того критерію, що він функціонував раніше. Уявлення про зв'язок з минулим є необхідною умовою звернення до християнсько-правових традицій, їх прийняття як обов'язкової моделі поведінки. У сучасному суспільстві християнсько-правові традиції використовують як форму збереження й передавання наступним поколінням духовної культури, традицій, ідей, переконань, звичок, ідеалів поведінки, вони закріплюють і зберігають елементи соціокультурного досвіду, а також універсальний механізм його передавання, що забезпечує стійку, історико-генетичну спадкоємність у соціокультурних процесах [7]. Християнсько-правові традиції у сукупності з аксіологічними уявленнями, переконаннями та знаннями про прийнятний порядок та устрій соціуму, що передаються від покоління до покоління у вигляді правового досвіду на ґрунті правового менталітету та в межах відповідної правової культури, формують правові традиції. Крім того, християнсько-правові традиції входять до системи цінностей права, є підґрунтям правових цінностей, правових уявлень та ідей, що знайшли своє нормативне закріплення, офіційне визнання, інституалізацію у позитивному праві та передаються від одних до інших державно-правових утворень у вигляді законів, правил, правових атрибутів, правових пам'яток тощо у межах відповідної правової системи.

Безумовно, християнсько-правові традиції впливають на формування права як цивілізаційного явища і складової культури певного соціуму. Християнсько-правові традиції є не лише результатом закріпленого правового досвіду, але й утверджують свій регуляторний вплив, шляхом забезпечення сталості суспільних відносин, впорядковуючи їх відповідно до певної правової системи, а також накопичення, зберігання і передачі інформації щодо соціальнокорисної поведінки суб'єктів суспільних відносин. Християнсько-правові традиції є невід'ємними складовими правової культури, тому правові ідеї правди, милосердя, служіння, страждання, добра, чесності, волі та правові ідеали колективного, колегіального, справедливого та благодатного виражають основу християнсько-правових традицій України. У правових нормах України присутній «подвійний стандарт» («я» та «інший»): абсолютна «жертва» для «себе» немилість «іншому». Це знаходиться у зв'язку з православ'ям, яке пояснює: «те, яким я маю бути для іншого, тим Бог буде для мене», «те, чим я зобов'язаний по відношенню до інших, я не маю права по відношенню до себе». Як приклад, засудження «іншого» – гріх, засудження «себе» – шлях духовного очищення. Тому призначення права є захист тих, хто слабший, бідніший, а не конкретної особистості; по-четверте, на відміну від ідей західноєвропейського права, в українському праві до проголошення незалежності не існувало теорії прав людини. Спочатку це зумовлено правовою ідеєю, за якою людство створено за образом Божим, існує свобода і рівність усіх, як святих, так і грішних, у подальшому – ідеологічними обмеженнями позитивного права [4, с. 26].

В результаті легітимації християнсько-правові традиції набувають ознак правових норм та обов'язкового характеру не тільки у державно-правових інституціях, а й серед суб'єктів суспільних відносин. Оскільки легітимація християнсько-правових традицій доповнює право та формальні вимоги справедливості морально-етичними цінностями. Такий зв'язок усуває розриви часової безперервності формування християнсько-правових традицій та зберігає цілісність правової системи.

Висновки. Отже, правова система України не охоплюється лише поняттям «правова спадщина», а є результатом спадкоємності права в Україні: генезис права проходить від покоління до покоління у правовому менталітеті, правосвідомості та правовій культурі України, а також за традицією права відбувається від примітивних до складних державно-правових форм у юридичних нормативах, правових інститутах, правових пам'ятках України тощо. Розвиток та інтенсивність впливу християнсько-правових традицій на правову систему пов'язаний з особливостями зв'язку з політичними, економічними, соціальними подіями історії, становлення державності та правової системи. Сд-

ність та безперервність спадкоємності права збережено за допомогою християнсько-правових традицій України, які передавали правовий досвід у правовій культурі нерозривно протягом століть.

Соціальна ідентичність права, як рівень правової самоідентифікації в Україні залежить від стійкого зв'язку між минулим, сьогоденням і майбутнім та утвердженою наступністю правових уявлень, які надають праву унікальність та системні зв'язки. Зазначений зв'язок забезпечується християнсько-правовими традиціями та новаціями. Християнсько-правові традиції у процесі свого функціонування об'єктивно ведуть до затвердження й закріплення однаковості, усунення колізійності, викликаної випадковістю у праві України. Натомість, правові новації супроводжуються удосконаленням права та пристосуванням його до нових умов соціокультурного розвитку. На основі християнсько-правових традицій та новацій, право у процесі свого розвитку набуває унікальності та системності у часі та просторі як українське право.

Християнський традиціоналізм є складним поєднанням традиції й релігійної догматики, що допускає непохитність, сталість та догматизм християнсько-правових традицій незалежно від будь-яких змін, які відбуваються у світі. Сучасне християнство у розмаїтті його конфесійних проявів з універсальної всеохоплюючої моделі перетворюється на складову плюралістичного соціуму.

Список використаних джерел

1. Абушенко В. Л. Традиция. Новейший философский словарь. Минск : Книжный Дом, 2003. 1280 с.
2. Ассман Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / пер. с нем. М. М. Сокольской. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 368 с.
3. Винайдення традиції / за ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. Київ : Ніка-Центр, 2005. 448 с.
4. Ковальський Г. Є. Традиціоналістський конструкт українського соціуму. Донецьк-Вінниця : ДонНУ, 2015. 147 с.
5. Шейко О. С. Традиція як фактор саморозвитку суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Запоріж. держ. ун-т. Запоріжжя, 2001. 21 с.
6. Штомпка П. Социология социальных изменений / пер. с англ. под ред. В. А. Ядова. Москва : Аспект-Пресс, 1996. 416 с.
7. Юрченко Е. А. Філософсько-теоретичні засади традиціоналістської парадигми. Мультиверсум. Філософський альманах. Київ : Центр духовної культури, 2006. № 56. URL: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_56/Jurchenko.htm (дата звернення 10.02.2020).

References

1. Abushenko V. L. Tradiciya. Novejsij filosofskij slovar'. Minsk : Knizhnyj Dom, 2003. 1280 s.
2. Assman Ya. Kul'turnaya pamyat': Pis'mo, pamyat' o proshlom i politicheskaya identichnost' v vysokih kul'turah drevnosti / per. s nem. M. M. Sokol'skoj. Moskva : Yazyki slavyanskoj kul'tury, 2004. 368 s.
3. Vynaidennia tradytsii / za red. E. Hobsbauma ta T. Reindzhera. Kyiv : Nika-Tsentr, 2005. 448 s.
4. Kovalskiy H. Ye. Tradytionalistskyi konstrukt ukrainskoho sotsiumu. Donetsk-Vinnitsia : DonNU, 2015. 147 s.
5. Sheiko O. S. Tradytisiia yak faktor samorozvytku suspilstva: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.03 / Zaporiz. derzh. un-t. Zaporizhzhia, 2001. 21 s.
6. Shtompka P. Sociologiya social'nyh izmenenij / per. s angl. pod red. V. A. Yadova. Moskva : Aspekt-Press, 1996. 416 s.
7. Yurchenko E. A. Filosofsko-teoretychni zasady tradytionalistskoi paradyhmy. Multyversum. Filosofskiy almanakh. Kyiv : Tsentr dukhovnoi kultury, 2006. № 56. URL: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_56/Jurchenko.htm (data zvernennia 10.02.2020).

Міма І. В. Змістовні аспекти трансформації християнсько-правових традицій у правовій системі

Досліджується процес розвитку різних напрямів об'єктивного наукового аналізу проблем теорії держави і права; проведено аналіз трансформаційних процесів християнсько-правових традицій у правовій системі. Автором доводиться точка зору, що християнсько-правові традиції як діяльність суспільної й міжособистісної взаємодії через релігійне пізнання та світосприйняття знаходять своє відображення на рівні суспільної та індивідуальної свідомості. Настанови формуються на основі ідей, вірувань, уявлень про християнсько-правові традиції. Ідеали християнсько-правових традицій є у свідомості як постулати і зразки діяльності матеріального і духовного змісту. Складові християнсько-правових традицій формують статичну концепцію національної пам'яті, в котрій об'єднавча для спільноти національна спадщина є постійною та незмінною, консолідує суспільство навколо національної ідентичності.

Автором зазначається, що у сучасному суспільстві християнсько-правові традиції, як різновид культурних та правових традицій, утворюють історичну основу сучасного існування народу, фіксують джерела його буття.

Обґрунтовується точка зору, що християнсько-правові традиції у сукупності з аксіологічними уявленнями, переконаннями та знаннями про прийнятний порядок та устрій соціуму, що передаються від покоління до покоління у вигляді правового досвіду на ґрунті правового менталітету та в межах відповідної правової культури, формують правові традиції. Крім того, християнсько-правові традиції входять до системи цінностей права, є підґрунтям правових цінностей, правових уявлень та ідей, що знайшли своє нормативне закріплення, офіційне визнання, інституалізацію у позитивному праві та передаються від одних до інших державно-правових утворень у вигляді законів, правил, правових атрибутів, правових пам'яток тощо у межах відповідної правової системи.

Ключові слова: правова система, правові традиції, християнсько-правові традиції, правова спадщина, правова культура, правовий поліцентризм, правосвідомість.

Mima I. V. The substantive aspects of the transformation of Christian-law traditions in the legal system

The process of formation of different directions of objective scientific analysis of problems of the theory of state and law is investigated; the analysis of the transformation processes of Christian-law traditions in the legal system is carried out. Attention is drawn to the fact that the issue of preserving an identical national law culture and law traditionalism in the general context of globalization and European integration processes remains open; in the process of formation and development of the legal system.

The author argues the point of view, the Christian-law traditions as an activity of social and interpersonal interaction through religious cognition and worldview is reflected on the level of social and individual consciousness. Guidelines are formed on the basis of ideas, beliefs, and ideas about Christian-law traditions. The ideals of Christian-law traditions are in the minds of both the postulates and the patterns of material and spiritual content. It is noted that the appeal to the Christian-law traditions is important in creating a community and in seeking to give society independence and autonomy.

In modern society, Christian-law traditions are used as a form of preservation and transmission to the next generations of spiritual culture, an important element of education of the people. In addition, Christian-law traditions as a kind of cultural and law traditions form the historical basis of the modern existence of the people, fix the sources of its existence. The ideological content of Christian-law traditions are spiritual and law values, stable standards of worldview and behavior, norms of morality, stereotypes of thinking, political, law and philosophical ideas, aesthetic ideas.

It is argued that Christian-law traditions, together with axiological perceptions, beliefs and knowledge of acceptable order and structure of society, are passed down from generation to generation in the form of law experience on the basis of law mentality and within the law culture form law traditions.

In addition, Christian-law traditions are part of the system of values of law, are the basis of law values, law ideas and ideas that have found their normative fixation, official recognition, institutionalization in positive law and are transmitted from one state to another in the form of laws, rules, legal attributes, legal monuments, etc. within the relevant legal system.

Keywords: legal system, law traditions, Christian-law tradition, law inheritance, law culture, law polycentrism, law consciousness.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-27

УДК 340

*Михайло Андрійович Марченко,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ»

Постановка проблеми. У будь-якій демократичній країні у XXI ст. одним із пріоритетних напрямків державної політики є запобігання вчиненню правопорушень проти основних прав і свобод людини, зокрема, її честі та гідності, охорона яких закріплюється й забезпечується на рівні конституцій таких країн, а також нормативно-правових актів конституційної значущості. Загальноновизнаний рівень забезпеченості невід'ємних, в тому числі, й природних прав людини існував не завжди, оскільки на ранніх етапах зародження державності, формування первинної юридичної